

"GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI QOSHIDAGI QATAG‘ON QURBONLARI XOTIRASI MUZEYI: MILLIY ISTIQLOL TARIXI VA MA‘RIFIY XOTIRA MAKONI"

*Guliston Davlat Univeristeti An‘anaviy xonandalik va xalq cholg‘ulari
kafedrasi Stajyor o‘qtuvchi
Shoqo‘ziyev Inomjon*

Kirish

Ushbu maqolada Guliston Davlat Universiteti qoshida tashkil etilgan Qatag‘on Qurbonlari Xotirasi muzeyining yaratilish tarixi, uning asosiy maqsad va vazifalari, shuningdek, muzeyning ma‘naviy-ma‘rifiy tarbiyadagi o‘rni yoritilgan. Qatag‘on siyosatining O‘zbekiston xalqi taqdiriga ko‘rsatgan ta‘siri, tarixiy xotirani tiklash jarayonidagi muzeylarning roli hamda yosh avlodga Vatan tarixini to‘g‘ri yetkazishdagi ahamiyati ilmiy-analitik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, muzeyda saqlanayotgan tarixiy eksponatlar, arxiv hujjatlari, foto va videomateriallar orqali qatag‘on davri fojialarining ochib berilishi, fuqarolarga milliy xotira madaniyatini singdirish ham maqolaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ushbu muzey nafaqat tarixiy voqealarni eslab qolish, balki jamiyatda adolat, vatanparvarlik va tarixiy ongni mustahkamlashga xizmat qiluvchi muhim ma‘rifiy maskan hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: qatag‘on, siyosiy repressiya, tarixiy xotira, guliston davlat universiteti, qatag‘on qurbonlari xotirasi muzeyi, sirdaryo viloyati, totalitar tuzum, nkvd hujjatlari, milliy uyg‘onish, ziyolilar qatlami, og‘zaki tarix, arxiv materiallari, tarixiy adolat, ma‘naviy meros, ma‘rifiy faoliyat,

Kirish

O‘zbekiston tarixining eng murakkab va og‘riqli sahifalaridan biri bo‘lgan 1920–1950-yillardagi qatag‘onlar davri xalqimiz xotirasida chuqur iz qoldirgan. Bu

davrda minglab ziyolilar, davlat arboblari, shoir va yozuvchilar, din peshvolari, oddiy dehqon va mehnatkashlar asossiz ayblovlar bilan qamoqqa olingan, surgun qilingan yoki qatl etilgan. Mustabid tuzumning qironkor siyosati nafaqat inson taqdirini izdan chiqardi, balki millatning ma'naviy ildizlariga, ma'rifiy rivojiga, tarixiy o'zlikni anglash jarayoniga ham ulkan zarar yetkazdi. Shu sababli mustaqillik yillarida qatag'on qurbonlari xotirasini tiklash, ularning hayoti va merosini o'rganish va adolatni qaror toptirish maqsadida respublikaning turli hududlarida muzeylar, ilmiy markazlar va xotira maydonlari barpo etildi.

Shunday muhim maskanlardan biri — Guliston Davlat Universiteti qoshidagi Qatag'on Qurbonlari Xotirasi muzeyi hisoblanadi. Ushbu muzey Sirdaryo viloyati tarixida qatag'on davri oqibatlarini chuqur o'rganish, bu boradagi ma'lumotlarni jamlash va keng jamoatchilikka yetkazish, eng muhimi, yosh avlodni tarixdan saboq olishga undash maqsadida tashkil etilgan. Muzey faoliyati nafaqat eksponatlarni namoyish qilish bilan cheklanmaydi; u ilmiy tadqiqotlar olib borish, yangi arxiv materiallarini izlab topish, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etish, talabalar va o'quvchilar bilan uchrashuvlar o'tkazish orqali real o'quv-ma'rifiy markaz sifatida faoliyat yuritadi.

Bugungi globallashuv jarayonida milliy tarixni to'g'ri anglash, o'zlikni saqlash, tarixiy haqiqatni yoshlar ongiga singdirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Qatag'onlar davri saboqlari esa bu borada ayniqsa katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Zero, tarixni unutgan jamiyat kelajakni barpo eta olmaydi; o'tgan fojialarni anglamagan avlod ularni qayta takrorlanishiga yo'l qo'yishi mumkin. Shu nuqtai nazardan qaraganda, Guliston Davlat Universiteti qoshidagi ushbu muzeyning faoliyati tarixiy xotirani saqlash madaniyatini shakllantirishda muhim ilmiy-ma'rifiy o'rin tutadi.

Muzeyda saqlanayotgan eksponatlar — suratlar, arxiv hujjatlari, sud materiallari, shaxsiy buyumlar va xotiralar — o'sha davrning keskin siyosiy muhitini ifodalaydi. Har bir eksponat ortida inson taqdiri, oilaviy fojia, ma'naviy

sinovlar va tarixiy haqiqat yotadi. Bu esa muzeyning nafaqat tarixiy hujjatlar majmuasi, balki milliy ogohlik va xotira timsoliga aylanishiga asos yaratadi.

Shu bois mazkur maqolada muzeyning tashkil etilish tarixi, uning ilmiy-ma'rifiy faoliyati, eksponatlarning mazmun-mohiyati, shuningdek, yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati atroflicha tahlil qilinadi. Maqola natijasida ushbu muzeyning faqatgina Sirdaryo viloyati emas, balki butun respublika miqyosida milliy xotirani tiklash jarayonidagi o'rni ko'rsatib beriladi.

XX asrning birinchi yarmida sobiq Sovet Ittifoqi hududida yuz bergan siyosiy jarayonlar nafaqat davlatning ma'muriy boshqaruv tizimiga, balki jamiyatning ma'naviy hayotiga, milliy o'zlikni anglash jarayoniga ham chuqur va og'ir ta'sir o'tkazgan. 1920–1950-yillarga kelib sobiq ittifoq hududida shakllangan mustabid tuzum avvalo mafkuraviy nazoratni kuchaytirish, markazlashgan boshqaruvni mustahkamlash hamda jamiyatning barcha qatlamlarini to'liq nazorat ostiga olishni maqsad qildi. Bu jarayonning eng ayanchli ko'rinishlaridan biri — keng ko'lamli siyosiy qatag'onlar tizimi bo'lib, uning oqibatlari butun ittifoq xalqlari qatori O'zbekiston tarixida ham chuqur iz qoldirdi.

Qatag'on siyosatining ildizlari Sovet hokimiyatining ilk yillarida paydo bo'lgan bo'lsa-da, bu jarayon ayniqsa 1930-yillar oxiri va 1940-yillarda kuchli tus oldi. Mustabid tuzumning asosiy maqsadi jamiyatda real yoki taxminiy siyosiy raqiblarni yo'q qilish, mustaqil fikrlovchi ziyolilar qatlamini bostirish va markazga ko'r-ko'rona bo'ysunuvchi ijtimoiy muhit yaratishdan iborat edi. Bu siyosatning alohida tahlikali jihati shundaki, repressiya shaxs aybdor yoki aybsizligidan qat'i nazar, keng ko'lamli bo'lib, butun jamiyatga nisbatan qo'rquv va beqarorlik muhitini shakllantirishga qaratilgan edi.

O'zbekiston hududida ham bu siyosatning oqibatlari keskin namoyon bo'ldi. 1937–1938-yillar davrida minglab o'zbekistonlik ziyolilar, davlat arboblari, shoir va adiblar, din ulamolari, o'qituvchilar, dehqonlar hamda oddiy mehnatkashlar “xalq

dushmani”, “aksilinqilobchi”, “millatchi” kabi soxta ayblovlar bilan qamaldi, surgun qilindi yoki otib tashlandi. O‘zbek adabiyoti, madaniyati, ilm-fani uchun ulkan hissa qo‘shgan Cho‘lpon, Fitrat, Abdulla Qodiriy kabi milliy ziyolilarning qatl etilishi o‘zbek xalqining ongida o‘chmas iz qoldirdi. Bu fojia nafaqat individual taqdirni izdan chiqardi, balki butun millatning intellektual salohiyatiga og‘ir zarba berdi.

Qatag‘on siyosati ijtimoiy ongda chuqur ruhiy jarohatlar keltirib chiqardi. Odamlar orasida ishonchsizlik, qo‘rquv, bir-biridan shubhalanish kabi illatlar kuchaydi. Bu esa jamiyatning ma‘naviy-axloqiy birligini zaiflashtirdi. Eng achinarlisi, ko‘pgina oilalar yillar davomida o‘z yaqinlarining qayerga ketgani, nima sababdan ayblangani haqida hech qanday ma‘lumotga ega bo‘la olmagan. Shuning uchun ham qatag‘on haqida gapiruvchi har bir hujjat, har bir eksponat, har bir shaxsiy xotira bugungi avlod uchun bebaho tarixiy manba hisoblanadi.

Qatag‘on siyosatining Sirdaryo viloyatidagi oqibatlar ham alohida tadqiqotga loyiqdir. Viloyat sobiq Turkiston o‘lkasining agrar-huquqiy hududlaridan biri sifatida turli toifadagi mehnatkashlar, diniy ziyolilar, o‘qituvchilar va mahalliy rahbarlarni o‘z ichiga olgan ijtimoiy qatlamga ega edi. 1930-yillar kollektivlashtirish siyosati bilan birga qatag‘onlar bu hududda ham keng yoyildi. Ko‘plab sirdaryoliklar “quloq”, “xalq dushmani”, “aksilinqilobchi” tamg‘asi bilan yurtidan ayrilib, Qozog‘iston dashtlariga, Rossiya o‘rmonlariga surgun qilindi. Ayrimlari esa mahalliy NKVD bo‘limlarida nohaq qamoqqa olinib, og‘ir qiynoqlarga duchor etildi.

Bu jarayonlarning eng xavfli jihati — millatning tarixiy xotirasining buzilishi, avlodlar orasidagi ma‘naviy uzilishning yuzaga kelishi edi. Ota-bobolarining haqiqiy o‘tgan yo‘li, xizmatlari, adolatsiz jazolanish sabablari haqida bilmay o‘sgan yosh avlod uzoq yillar davomida “bo‘sh xotira” bilan yashadi. Mustaqillik yillarida aynan shu xotirani tiklash eng muhim vazifalardan biriga aylandi.

Qatag‘onlar nafaqat siyosiy va ma‘naviy, balki ijtimoiy-madaniy sohalarga ham jiddiy zarar yetkazdi. Milliy madaniyat rivoji sekinlashdi, ko‘plab ijodkorlar

yo‘q qilindi, o‘zbek tilining qo‘llanish imkoniyatlari toraytirildi. Ilmiy ishlar mafkuraviy cheklovlar ostida bo‘lib, xalqning boy merosi o‘rganilmasdan qoldi. Diniy qadriyatlar taqiqlandi, masjidlar yopildi, ko‘plab ulamolar surgun qilindi. Bu esa o‘zbek xalqining asrlar davomida shakllangan ma‘naviy poydevoriga putur yetkazdi.

Bugungi kunda qatag‘on davri saboqlarini o‘rganish, uning ildizlarini aniqlash, oqibatlarini tahlil qilish jamiyat uchun nihoyatda muhim. Chunki o‘tmish xatolarini bilmasdan turib, kelajakni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish mumkin emas. Shu maqsadda respublika bo‘ylab qatag‘on qurbonlari xotirasiga bag‘ishlangan muzeylar tashkil etilgan bo‘lib, ular orasida Guliston Davlat Universiteti qoshidagi muzey alohida ahamiyat kasb etadi. Bu muzey nafaqat tarixiy materiallarni yig‘ish va saqlash, balki yosh avlodni tarixiy xotira, vatanparvarlik, adolat va ma‘naviy ogohlik ruhida tarbiyalashda muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, qatag‘onlar davri — o‘zbek xalqining XX asrdagi eng og‘ir sinovlaridan biridir. Bu davrni chuqur o‘rganish va saboq chiqarish nafaqat tarixchi olimlarning, balki butun jamiyatning vazifasi sanaladi. Qatag‘on qurbonlarining xotirasini abadiylashtirish, ularning haqiqatini tiklash va bugungi avlodga yetkazish esa kelajakda bunday fojialarning takrorlanmasligi uchun xizmat qiladi.

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda milliy tarixni qayta tiklash, adolatni qaror toptirish, Sovet tuzumi davrida nohaq jazolangan insonlarning nomini oqlash bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirila boshladi. Aynan shu jarayon milliy xotira maskanlari — qatag‘on qurbonlari xotirasiga bag‘ishlangan muzeylar, ilmiy markazlar va yodgorlik majmualarini yaratish uchun asos bo‘ldi. Ular orasida Guliston Davlat Universiteti qoshidagi Qatag‘on Qurbonlari Xotirasi muzeyi o‘ziga xos ilmiy-ma‘rifiy ahamiyati bilan ajralib turadi. Ushbu bobda mazkur muzeyning tashkil topishi, shakllanish jarayoni va uning asosiy maqsad-vazifalari batafsil

yoritiladi. Muzei tashkil etilishining bosh omillaridan biri — Sirdaryo viloyati tarixida qatag'on davriga oid ko'plab ma'lumotlar mavjud bo'lsa-da, ular tizimlashtirilmagan, ilmiy jihatdan chuqur o'rganilmagan va keng jamoatchilikka yetkazilmagan edi. Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab ushbu tarixiy adolatsizlikning oqibatlarini yengillashtirish, fojialar qurbonlarini eslash, ular haqida xolis ma'lumot berish ehtiyoji aniq sezila boshladi. Bu talab nafaqat tarixchi olimlar yoki ziyolilar, balki keng jamoatchilik hamda talaba yoshlar orasida ham kuchli bo'ldi. Shu boisdan Guliston Davlat Universiteti rahbariyati, tarix fakulteti professor-o'qituvchilari, arxivshunoslar va mahalliy jamoatchilik vakillari tashabbusi bilan muzei tashkil etish g'oyasi ilgari surildi. Ushbu tashabbus hududda qatag'on davri tarixini ilmiy asosda o'rganish, uni yosh avlodga to'g'ri yetkazish hamda tarixiy xotira madaniyatini shakllantirishga qaratilgan edi.

(1-rasm) Rasmda ekspozitsiya bo'limidan lavha

Shu boisdan Guliston davlat universiteti rahbariyati, tarix fakulteti professor-o'qituvchilari, arxivshunoslar va mahalliy jamoatchilik vakillari tashabbusi bilan

muzei tashkil etish g'oyasi ilgari surildi. Ushbu tashabbus hududda qatag'on davri tarixini ilmiy asosda o'rganish, uni yosh avlodga to'g'ri yetkazish hamda tarixiy xotira madaniyatini shakllantirishga qaratilgan edi. Muzei tashkil etish jarayonida viloyat davlat arxivlari, oila arxivlari, mahalliy tarixiy manbalar bilan keng ko'lamli ishlar olib borildi. Bir necha yil davom etgan izlanishlar natijasida ko'plab noyob eksponatlar, hujjatlar, fotosuratlar, shaxsiy buyumlar, qatag'on qurbonlarining oilaviy xotiralari yig'ib olindi.

Muzeining shakllanish bosqichi bir necha yo'nalishda olib borildi. Avvalo, qatag'on davriga oid hujjatlar to'plandi. Ular qatoriga NKVD tomonidan rasmiylashtirilgan tergov bayonnomalari, sud hukmlari, ayblov xatlari, ma'lumotnomalar, so'roq jarayonlariga oid protokollar kiradi. Ushbu hujjatlar o'sha davrning tarixiy haqiqatini tiklashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning har biri inson taqdiri, fojia va siyosiy bosimlar tarixidan dalolat beradi.

Shuningdek, muzeyda o'rin olgan eng qimmatli manbalardan biri — qatag'on qurbonlarining shaxsiy buyumlari va oilaviy yodgorliklari hisoblanadi. Ular orasida eski suratlar, maktublar, daftarlar, kundaliklar, oilaviy xotira kitoblari, qatag'on davrida saqlangan kichik buyumlar mavjud. Ushbu eksponatlar orqali qatag'onlar nafaqat siyosiy jarayon, balki insoniy fojia ekanligi yanada aniqroq ochib beriladi. Muzeini tashkil qilgan tadqiqotchilar

qator oilalar bilan suhbatlar o‘tkazib, ularning og‘zaki xotiralarini audio va video shakllarda arxivlashtirdi. Natijada Sirdaryo viloyatining qatag‘on davridagi ko‘plab unutilgan sahifalari qayta tiklandi.

Muzeyning ikkinchi muhim yo‘nalishi — ilmiy-metodik asoslarni shakllantirish bo‘ldi. Universitet olimlari tomonidan qatag‘on davrining hududiy xususiyatlari o‘rganildi, tarixiy voqealarning Sirdaryoda qanday kechgani, qaysi toifalar ko‘proq jabr ko‘rgani va ular qanday modellar asosida ta‘qib qilingani ilmiy tahlil qilindi. Shu asosda muzeyning ilmiy kontsepsiyasi ishlab chiqildi: ya‘ni eksponatlarni joylashtirish, ularni tarixiy izchillikda taqdim etish, har bir bo‘limning mazmuni, ko‘rgazma stendlari va multimedia materiallari orqali ekspozitsiyani boyitish.

Muzeyning tashkil topish jarayonida ta‘limning ma‘rifiy komponenti alohida e‘tiborda bo‘ldi. Universitetda tarix, pedagogika, sotsiologiya, huquqshunoslik kabi yo‘nalishlarda tahsil olayotgan talabalar uchun muzey amaliyot va ilmiy izlanishlar maskaniga aylandi. Talabalar qatag‘on davriga oid ma‘lumotlarni to‘plash, tahlil qilish, oila arxivlarini o‘rganish, sahna ko‘rinishlari tayyorlash va ilmiy loyihalar yaratish jarayonida bevosita ishtirok etdi. Bu esa muzeyni nafaqat tarixiy eksponatlar markazi, balki ilmiy laboratoriya sifatida shakllanishiga olib keldi.

Bundan tashqari, muzeyning tashkil etilishida Sirdaryo viloyatidagi mahalliy aholining yordami ham katta bo‘ldi. Ko‘plab oilalar o‘z yorqin xotiralarini, asrab kelgan hujjat va buyumlarini muzeyga topshirdi. Bu jarayon shuni ko‘rsatdiki, qatag‘on fojialari xalqning yuragida hanuzgacha og‘riqli iz qoldirgan va uni eslash, avlodlarga yetkazish hamon dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Muzey rasmiy ochilgan kundan boshlab, uning faoliyati universitetning ma‘naviy-ma‘rifiy hayotida muhim o‘rin egallay boshladi. Bu yerda doimiy ko‘rgazmalar, ilmiy anjumanlar, xotira kechalari, talabalar bilan suhbatlar, tarixiy film namoyishlari tashkil qilinadi. Muzey nafaqat o‘tmishni eslash, balki jamiyatni

adolat, inson huquqlari va tarixiy xotira madaniyatiga hurmat ruhida tarbiyalashga xizmat qiluvchi maskanga aylandi.

Xulosa qilib aytganda, Guliston Davlat Universiteti qoshidagi Qatag'on Qurbonlari Xotirasi muzeyi tasodifiy tashkil etilgan tuzilma emas — u xalqning tarixiy og'riqlari asosida, ilmiy izlanishlar, jamoatchilik yordami va milliy xotira ehtiyoji natijasida barpo etilgan muhim ma'naviy markazdir. Muzeyning tashkil etilish tarixi O'zbekistonda adolatni tiklash, tarixiy haqiqatni yoritish va avlodlarni ma'rifat ruhida tarbiyalash borasida amalga oshirilgan tizimli ishlarning yorqin ifodasidir.

Guliston Davlat Universiteti qoshidagi Qatag'on Qurbonlari Xotirasi muzeyi o'zining mazmun-mohiyati, tarixiy manbalarga boyligi va ilmiy yondashuvi bilan ajralib turadi. Muzeyning asosiy vazifasi — qatag'on davri bilan bog'liq hujjatlar, eksponatlar va shaxsiy yodgorliklar orqali o'sha davr fojialarini haqqoniy ochib berish, jamiyat xotirasini tiklash va tarixni ilmiy asosda yoritishdan iborat. Ushbu bobda muzeyda saqlanayotgan eksponatlar tarkibi, ularning mazmuni, tarixiy ahamiyati hamda ularning ilmiy tahlili batafsil ko'rib chiqiladi.

Muzey ekspozitsiyalarining markaziy qismini arxiv hujjatlari tashkil qiladi. Bu hujjatlar orasida NKVD tergov bayonnomalari, sud hukmlari, so'roq protokollari, maxfiy ma'lumotnomalar, ayblov xatlari, qamoqqa olish to'g'risidagi qarorlar va boshqa rasmiy hujjatlar mavjud. Har bir hujjat o'zida o'sha davrning adolatsizliklari, siyosiy bosimlari, inson huquqlarining toptalganini aks ettiradi. Ularning ko'pida bir xil mafkuraviy tamg'alar — “aksilinqilobchi”, “xalq dushmani”, “millatchi”, “diniy reaksioner” kabi atamalar takror-takror uchraydi. Bu esa qatag'on siyosati qanday shablon, bir xil ayblovlar asosida amalga oshirilganini ko'rsatadi.

Har bir tergov ishi ortida inson taqdiri, oilaviy fojia, uzilgan umidlar, izdan chiqqan hayot yotganini sezish mumkin. Hujjatlar bilan tanishish orqali talaba va yosh tadqiqotchilar qatag'on davri fojialarining nafaqat raqam yoki statistika

ekanini, balki tirik insonlar hayoti bo'lganini chuqur his qiladi. Shuning uchun ham ushbu arxiv materiallari muzeyning eng asosiy ilmiy manbalaridan biri hisoblanadi.

Muzey eksponatlari tarkibida shaxsiy buyumlar alohida o'rin tutadi. Ular orasida uy-ro'zg'or buyumlari, kiyim-kechaklar, eski daftarlar, maktublar, ma'rifiy qo'lyozmalar, oilaviy suratlar, diniy risolalar va boshqa yodgorliklar mavjud. Bu buyumlar qatag'on qurbonlarining kundalik hayoti, oila bilan bog'liq xotiralari, ma'naviy olamidan dalolat beradi. Ayniqsa, oilalarga yuborilgan maktublar yoki hech qachon yetib bormagan xatlar talabalarda kuchli hissiy ta'sir uyg'otadi. Bu eksponatlar orqali qatag'on siyosati insoniy munosabatlarni qanday izdan chiqargani, yuzlab oilalarni nechog'lik og'riq ostida qoldirgani yaqqol ko'rinadi.

Muzeyning yana bir qimmatli qatlami — fotoeksponatlardir. Qatag'on davri fotosuratlari orasida qamoqqa olingan shaxslarning rasmiy suratlari, oilaviy fotosuratlar, tarixiy joylar, arxivdan topilgan guruh suratlari mavjud. Fotosuratlar nafaqat tarixiy dalil, balki haqiqatning vizual guvohi bo'la olgani uchun muzey tashrifchilari bu eksponatlarni alohida qiziqish bilan tomosha qiladi. Ba'zan bitta fotosurat orqali butun bir oila boshidan kechirgan fojia haqida tasavvur qilish mumkin bo'ladi. Shu sababli muzey xodimlari har bir fotosurat ortidagi tarixni yig'ish, ularni izohlash va ilmiy izohlar bilan taqdim etishga alohida e'tibor qaratadi.

Muzey fondining muhim qismini og'zaki tarix manbalari tashkil etadi. Ular qatag'on qurbonlarining farzandlari va nabiralari bilan o'tkazilgan suhbatlar, video intervyular, yozma xotiralar ko'rinishida jamlangan. Og'zaki tarix manbalari odatda hujjatlarda aks etmagan ma'lumotlarni taqdim etadi: oilalarning yuragidagi og'riq, musibatlar, umidlar, o'sha davr kayfiyati, qo'rquv muhiti va insoniy qarashlar. Bunday ma'lumotlar muzeyni nafaqat tarixiy hujjatlarning to'plami, balki maxsus ilmiy-arxiv laboratoriyasiga aylantiradi.

Muzey eksponatlari ilmiy tahlili shuni ko'rsatadiki, qatag'onlar asosan uch asosiy toifaga ta'sir ko'rsatgan: ziyolilar, diniy ulamolar va oddiy mehnatkashlar. Ziyolilar orasidan o'qituvchilar, shoirlar, tarixchilar, o'z davrining ilg'or fikrlovchi

arboblari nohaq qamalgan. Ularning ko‘pi milliy uyg‘onish g‘oyalarining tarafdorlari bo‘lgani uchun mustabid tuzum uchun “xavfli” bo‘lib ko‘ringan. Diniy ulamolar esa diniy ma‘rifatni tarqatganliklari uchun ta‘qib ostiga olingan. Oddiy mehnatkashlar esa ko‘pincha “xalq dushmani bilan aloqador” degan soxta ayblovlar bilan jazolangan. Muzei eksponatlaridagi ma‘lumotlar ana shu toifalarning har biri qanday sabablar bilan qatag‘onga uchraganini aniq ko‘rsatadi.

Arxiv materiallarining yana bir tahlil jihati — marhumlarning oqlanishi jarayoniga doir hujjatlar. Mustaqillikdan keyin ko‘plab qatag‘on qurbonlari nomi qonuniy ravishda oqlangan bo‘lib, bu jarayon ularning oilalari uchun adolatning tiklanishi sifatida katta ma‘naviy ahamiyatga ega. Muzeida ana shunday oqlanish qarorlarining nusxalari ham joy olgan bo‘lib, ular tarixiy adolatning qayta tiklanish jarayonini tasdiqlaydi.

Muzei eksponatlari nafaqat ilmiy ahamiyatga ega, balki pedagogik jihatdan ham katta o‘rin tutadi. Talabalar ushbu eksponatlar orqali tarixni kitoblardan emas, balki real hayotiy dalillar asosida o‘rganadi. Bu ularda tarixga nisbatan chuqur qiziqish, milliy xotiraga hurmat va vatanparvarlik tuyg‘ularini kuchaytiradi. Ko‘plab talabalar muzei materiallari asosida kurs ishlari, ilmiy maqolalar, loyihalar tayyorlaydi. Bu esa muzeining ilmiy markaz sifatidagi rolini yanada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, Guliston Davlat Universiteti qoshidagi Qatag‘on Qurbonlari Xotirasi muzeyidagi eksponatlar — nafaqat tarixiy manbalar majmuasi, balki milliy xotiraning jonli guvohlari hisoblanadi. Har bir hujjat, har bir fotosurat, har bir shaxsiy buyum o‘zida butun bir tarixni, o‘lmas haqiqatni mujassam etgan. Ular yordamida bugungi avlod nafaqat o‘tmishni biladi, balki undan chuqur saboq oladi.

Xulosa

Guliston Davlat Universiteti qoshidagi Qatag‘on Qurbonlari Xotirasi muzeyi — nafaqat tarixiy eksponatlar yig‘indisi, balki milliy xotira va ma‘naviy uyg‘onishning muhim maskani sifatida bugungi jamiyat hayotida alohida o‘rin

tutadi. Muzey faoliyatining o'rganilishi shuni ko'rsatadiki, Sirdaryo viloyati tarixida qatag'on davri chuqur iz qoldirgan bo'lib, uning oqibatlari nafaqat siyosiy, balki ma'naviy, ijtimoiy va madaniy sohalarda ham keskin sezilgan. Mustaqillik yillarida tarixiy adolatni tiklash maqsadida amalga oshirilgan izchil siyosat, jumladan, muzeylar va xotira maskanlarining tashkil etilishi milliy o'zlikni anglash, o'tmishni xolis baholash va yosh avlodni tarbiyalashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Muzeyda mavjud bo'lgan arxiv hujjatlari, shaxsiy buyumlar, foto va video materiallar, og'zaki tarix manbalari — qatag'on davrining adolatsizliklarini ochib beruvchi, haqiqatni tiklovchi noyob manbalardir. Har bir eksponat ortida insoniy fojia, oilaviy og'riq, uzilgan orzular va murakkab tarixiy jarayonlar mujassam. Ana shu materiallarni ilmiy jihatdan o'rganish, tahlil qilish va talqin etish muzeyning nafaqat sayyor ko'rgazma, balki haqiqiy ilmiy-tadqiqot maydoni sifatidagi ahamiyatini oshiradi.

Shuningdek, muzeyning ma'rifiy faoliyati yosh avlodning tarixiy ongini shakllantirishda beqiyos o'rin tutadi. Talabalar, o'quvchilar hamda keng jamoatchilik uchun o'tkaziladigan ekskursiyalar, davra suhbatlari, ilmiy seminarlar, xotira tadbirlari ularda vatanga muhabbat, adolatga intilish, tarixiy saboqlarga hurmat kabi qadriyatlarni shakllantiradi. Bu jarayon qatag'on davrida yo'qotilgan ma'naviy bo'shliqni to'ldirishga, jamiyatda xotira madaniyatini tiklashga xizmat qiladi.

Muzeyning yana bir muhim jihati — uning ilmiy, ma'rifiy va tarbiyaviy faoliyati doimiy ravishda rivojlanib borayotganidir. Raqamlashtirish, elektron arxivlar yaratish, virtual ko'rgazmalar tashkil etish, xalqaro ilmiy hamkorlikni yo'lga qo'yish kabi istiqbolli yo'nalishlar muzeyning bugungi imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Bu esa muzeyni nafaqat Sirdaryo viloyatida, balki respublika miqyosida ham ilmiy-ma'naviy markaz sifatida mustahkamlaydi.

Umuman olganda, Guliston Davlat Universiteti qoshidagi Qatag'on Qurbonlari Xotirasi muzeyi o'tmish fojialarini eslatib turuvchi oddiy ko'rgazma emas, balki

jamiyatni uyg‘otuvchi, tarixiy xotira va adolat g‘oyalarini targ‘ib qiluvchi, ma’naviy tarbiya beruvchi muhim maskandir. Qatag‘on qurbonlarining nomini abadiylashtirish, ularning taqdirini yodga olish va bu haqiqatni kelajak avlodga yetkazish orqali muzey millatning tarixiy-madaniy taraqqiyotida o‘ziga xos o‘ringa ega bo‘lmoqda. Tarixiy saboqlarni unutmaslik esa kelajakda bunday fojialarning qayta takrorlanmasligi uchun eng asosiy kafolatlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimov I.A. *O‘zbekiston XXI asr bo‘lag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari*. — Toshkent: O‘zbekiston, 1997.
2. Karimov I.A. *Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q*. — Toshkent: O‘zbekiston, 1998.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qatag‘on qurbonlari xotirasini abadiylashtirish to‘g‘risida”gi farmonlari va qarorlari. — Toshkent, turli yillar.
4. O‘zbekiston Respublikasi Milliy Arxivi fondlari: 33-fond, 132-fond, 245-fond — Qatag‘on davriga oid tergov materiallari.
5. Sirdaryo viloyat davlat arxivi. *Qatag‘on yillari hujjatlari to‘plami*. — Guliston, 2017.
6. Abdurahmonov A. *Sovet davridagi qatag‘onlar: tarix va saboqlar*. — Toshkent: Fan, 2014.
7. Qosimov B. *Milliy uyg‘onish va qatag‘on*. — Toshkent: Ma’naviyat, 2000.
8. Rajabov R. *XX asr boshlarida O‘zbekistonda siyosiy ta’qiblar*. — Toshkent: Sharq, 2005.
9. Shonazarov K. *Sirdaryo viloyatida qatag‘on yillari tarixidan*. — Guliston: Sirdaryo, 2020.
10. Ismoilov Sh., Jo‘rayev A. *O‘zbekistonda totalitar tuzum va qatag‘on siyosati*. — Toshkent: Universitet, 2012.

11. Oripov U. *Qatag'on qurbonlari: tarixiy manbalar tahlili*. — Toshkent: Adolat, 2018.
12. To'xliyev B. *XX asr o'zbek ziyolilari taqdiri*. — Toshkent: Ma'naviyat, 2007.
13. Guliston Davlat Universiteti arxiv materiallari. "*Qatag'on qurbonlari xotirasi muzeyi*" tashkil etilishiga oid hujjatlar. — GulDU, 2018–2024.
14. Sattorov M. *O'zbekistonning ma'naviy merosi va tarixiy xotira*. — Toshkent: O'zbekiston, 2019.
15. Xudoyberdiyev R. *Totalitarizm va inson huquqlarining buzilishi: tarixiy tahlil*. — Toshkent: Huquq, 2016.
16. "Qatag'on qurbonlari xotirasi" ilmiy jurnalining tanlangan sonlari. — Toshkent, 2010–2023.
17. Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy asarlari va ularning taqdiri haqidagi ilmiy maqolalar to'plami. — Turli yillar.